

'קבוצת עבודה'

(Pracovna Skupina). קבוצה מחתרית למחצה של יהודים בסלובקיה שמטרתה היתה להציל יהודים סלובקים ואחרים, ולאסוף ולהפיץ מידע על גורל היהודים ששולחו לפולין. חברי ק"ע היו מבחינות רבות חתך של יהדות סלובקיה, אך בעיקר היו הם חברי 'מרכז היהודים'. בראש ק"ע עמדו גיזי פלישמן והרב מיכאל דב ויסמנדל. שאר החברים הבולטים בק"ע היו: הרב אברהם ארמין פרידר (1911-1946), מייסדו של 'אוהל דוד' למתן סיוע לפליטים יהודים שנמלטו לסלובקיה; המהנדס אנדרי שטיינר (נולד ב-1908), שעמד בראש מחלקת העבודה והבינוי של 'מרכז היהודים'; ד"ר טיבור קובץ (מת ב-1958), מנהיג ציוני וראש מזכירות 'מרכז היהודים'; ד"ר אוסקר (ירמיהו) נוימן (1894-1981), נשיא ההסתדרות הציונית בסלובקיה, ראש המחלקה להכשרה מקצועית של 'מרכז היהודים' והיושב-ראש האחרון של ה'מרכז'; ד"ר וויטק (אויגן) וינטרשטיין (1903-1970), מנהיג ציוני; וילהלם פורסט (מת ב-1944), מנהל מחלקת הכספים של 'מרכז היהודים', שדגל בהתבוללות; וארנסט אבלס, מנהיג ציוני. עוד אישים יהודים אחרים שיתפו פעולה עם ק"ע בתחומי הצלה שונים.

לק"ע קדמה 'ועדת השישה', שהתכנסה אד הוק ב-25 בפברואר 1942, משהגיעו ל'מרכז היהודים' ידיעות שצפויים שילוחים למזרח. 'ועדת השישה', בהנהגתה של גיזי פלישמן, ניסתה למנוע אסון זה על ידי פנייה לאישים בולטים בממשלה הסלובקית ובכנסייה הקתולית, וכן לנציגי ארגונים וממשלות אשר, כך קיוו, יוכלו להשפיע על המאורעות בסלובקיה. בין האישים שפנו אליהם היו מונטיניור ג'וזפה בורציו, המיופה-כוח של הוטיקן בסלובקיה, הגמונים סלובקים, החשמן יוסטיניאן שרדי, שהיה ראש הכנסייה הקתולית בהונגריה, נציגים שונים של הוטיקן ברחבי העולם, ד"ר יוזף סיוק שהיה שר החינוך בסלובקיה, וד"ר סטפן טיסו, דודנו של ראש-הממשלה יוזף טיסו. למרות הפניות הללו החל ב-26 במרס 1942 גל הגירושים הראשון ונמשך עד אוקטובר.

בעת שמשלוחים של יהודים עשו דרכם לפולין, התרחבה 'ועדת השישה' באופן ספונטני והיתה לק"ע. עד להגליה האחרונה של יהודי סלובקיה בעקבות דיכוי של ה'מרד הסלובקי הלאומי' בסתיו 1944, בדקו חברי ק"ע וניסו כול דרך אפשרית להצלת יהודי סלובקיה. פעולתם הידועה ביותר של חברי ק"ע היתה המשא-ומתן עם דיטר ויסליצני, נציג משרדו של אדולף איכמן בסלובקיה. תחילה כוון המשא-ומתן להביא לידי הפסקת השילוחים מסלובקיה ב-1942, אך הוא התפתח ל'תכנית אירופה', שנועדה להציל חלק גדול מיהודי אירופה, ושב-1944 חזרה ועלתה בהונגריה בפעולות ההצלה של 'ועדת העזרה וההצלה בבודפשט'. המשא-ומתן הזה עמד במוקד פעולות ההצלה של ק"ע רוב הזמן שמקיץ 1942 לסתיו 1943. בקשר לכך ניהלה ק"ע, ובעיקר גיזי פלישמן, התכתבות רבה עם נציג הג'וינט בשווייץ סלי מאיר, ועם נציג 'החלוץ' נתן שוואלב.

פעולת הצלה אחרת של ק"ע, פחות מקיפה, היתה הקמתם של מחנות עבודה בסלובקיה גופה, בניהול חלקי של היהודים. יוזמי הפעולה הזאת, שהחלה בשיאם של הגירושים ב-1942, היו שטיינר ונוימן. הם הצליחו לשכנע אנשי שלטון סלובקים שסלובקיה תפיק תועלת רבה מהעסקתם של היהודים בתחומיה, יותר מאשר משילוחם לעבודה מחוץ לתחומיה – הנימוק הרשמי לגירושים. לחצה של 'ועדת השישה' בראשית השנה על אנשי שלטון סלובקים, וכן שלמונים שניתנו לאנשים הנכונים, סייעו להביא לידי הקמתם של שלושה מחנות עבודה, נובקי, סרד וויהינה והמחנות הללו היו למיקלט ליהודים. אומנם, לא כול יושביהם ניצלו מגירוש, אך רובם לא גורשו, ומאוקטובר 1942 עד ספטמבר 1944 ישבו בהם כ-4,000 יהודים. לק"ע היה קשר עמהם, והיא סייעה כול אימת שיכלה.

היתה עוד דרך הצלה, והיא טיפוח הבריחה מסלובקיה להונגריה, שבה חיו יהודים בביטחון יחסי עד לכיבוש הארץ בידי הגרמנים ב-19 במרס 1944. תחילה התנהלה פעולה זאת, שכונתה 'טיול', בידי חברי תנועות-נוער ציוניות ויהודים אורתודוקסים שונים, שרובם היו קשורים עם הרב וייסמנדל. בסוף 1942 התחילה ק"ע לממן את הבריחה להונגריה. בתחילת 1943 סייעו ק"ע, פעילי 'טיול' בסלובקיה, 'ועדת העזרה וההצלה' וצעירים ציונים, להבריח יהודים מפולין להונגריה, לרוב דרך סלובקיה. פעולה זאת מכונה 'טיול' מפולין. בפעולות הצלה אלו הגיעו להונגריה 6,000-8,000 יהודים מסלובקיה, ולפחות 1,200 מפולין. מספרים אלה מעידים, שפעולת הצלה זו היתה יכולה להיות יעילה, אך לא יכלה לפתור את בעיית כול יהודי סלובקיה.

ק"ע מילאה תפקיד חשוב בהנחת היסוד להתנגדות חמושה מצד יהודי סלובקיה, ואחר כך גם בקשירת קשרים עם מארגני המרד הסלובקי הלאומי. בדומה לרעיון בדבר הצלת יהודים באמצעות משא-ומתן, עשוי היה, פוטנציאלית, מרד לאומי מוצלח להביא לידי הבטחת חייהם של המוני יהודים. בעת גל הגירושים הראשון התארגנו תאים חמושים בכול אחד משלושת מחנות העבודה ביוזמתם הם. משנודע לה הדבר החלה ק"ע לסייע לתאים החמושים, בעיקר בכסף. הסיוע ניתן באמצעות אוסקר נוימן ואיש הקשר שלו במחנות צבי בהר. משפרץ המרד שוב לא היו דרכי ההצלה האחרות מעשיות. כשלון המרד גרר את רציחתם של רוב יהודי סלובקיה הנותרים או את גירושם למזרח. גיזי פליישמן והרב וייסמנדל נשלחו שניהם לאושוויץ. בדרך לשם נמלט הרב וייסמנדל בלי משפחתו, גיזי פליישמן נרצחה במחנה על-פי הוראה מיוחדת.

לא פחות חשובים ממאמצי ההצלה היו איסוף המידע והפצתו בקשר לגורל היהודים שגורשו לפולין; פעולות אלו היו, למעשה, תנאי מוקדם לפעולות ההצלה. אחת הפעולות הראשונות של ק"ע היתה שיגור שליחים בעקבות המגורשים שיספרו על גורלם. בסוף יולי 1942 דיווחו השליחים על שיעור גבוה של תמותה בקרב המגורשים, והדגישו את הרעב כגורם עיקרי לתמותה הרבה. ק"ע העבירה את המידע הזה לאנשי הקשר שלה במערב. באוקטובר הגיעו

ידיעות בדבר היעלמותם של יהודים מגורשים, ושוב שוגרו שליחים כדי לוודא את המידע. בנובמבר חזרו השליחים ודיווחו על הרציחות בבלז'ץ ובטרבלינקה. מאז ואילך העבירה ק"ע מידע על הרציחות, בעיקר במסגרת המגעים והפניות לחוץ-לארץ בדבר הצלת יהודים. המסר הנודע ביותר שהעבירו היה תמצית של הפרוטוקולים של אושוויץ, ופנייה להפציץ את המחנה ואת מסילות הברזל אליו, שהרב וייסמנדל הצליח להבריק ליצחק שטרנבוך בשווייץ. מתוך 90,000 היהודים שהיו בסלובקיה נספו 70,000, דבר המעיד על חוסר האונים של היהודים באותה עת. עם זאת מצביעים מאמצי ק"ע על גבורתה של אותה קבוצה מיוחדת של מנהיגים יהודים, על מסירותה, דאגתה ורגישותה המוסרית.